

Till
Regeringen
Utbildningsdepartementet

Idéburna skolors riksförbunds yttrande gällande SOU 2026:4

Idéburna skolors riksförbund (ISR) organiserar icke vinstutdelande fristående skolor och arbetar för att stärka möjligheterna för olika idéburna pedagogiska alternativ att bedriva förskola/skola inom det svenska utbildningsväsendet. ISR verkar för att försvara friskolereformens mångfaldssyfte och för en deltagande målstyrning där skolorna själva kan styra över hur verksamheten ska organiseras för att nå de nationella målen. På så vis främjas en reell pedagogisk mångfald, vilket är en förutsättning för en verklig valfrihet för elever och föräldrar.

Med idéburna skolor avses den definition som tagits fram av utredningen Idéburna aktörer i välfärden, SOU 2019:56

Inledning

ISR välkomnar en utredning som har till uppdrag att se över rektors uppdrag i syfte att tydliggöra och begränsa delar av det. Vi ser samtidigt att det finns utmaningar i de förslag som lagts, som inte tar hänsyn till hur det ser ut i praktiken hos små enskilda huvudmän, samtidigt som det är på dessa skolor som det tycks fungera som bäst, sett till hur omsättningen av rektorer ser ut. På ett nationellt plan stannar en rektor 2-3 år på sin post medan det på små personalkooperativ eller stiftelsedrivna skolor och förskolor inte är ovanligt att rektorer stannar 10-15 år.

En slutsats som även dras i utredningen är att det är viktigt med en inte alltför detaljerad statlig reglering, eftersom det riskerar att hämma professionella initiativ och ansvarstagande på lokal nivå. Att rektorer trivs och stannar inom den idéburna sfären, trots många gånger väldigt hög arbetsbelastning, måste tas i beaktning. När vi frågar varför de stannar, handlar det om stor tillit inom organisationen, stor frihet och möjlighet till professionellt grundade beslut för den egna verksamheten. Därför är det viktigt att man har möjlighet att behålla den friheten. Vi uppskattar ambitionen att förslagen ska syfta till ”att åstadkomma förbättrade och mer likvärdiga förutsättningar utan att låsa fast och hämma variation och mångfald (s 18)”.

Nedan följer en genomgång av hur vi ställer oss till förslagen.

ISR tillstyrker följande förslag

- Att rektors pedagogiska ledarskap ska definieras i skollagen.
- Att huvudmannens ansvar för att, med hjälp av ansvarig skolchef, säkerställa förutsättningar för rektorns pedagogiska ledarskap ska särskilt framgå i skollagen
- Att rektorns mandat att besluta om den inre organisationen, med avseende på biträdande rektorer och annat ledningsstöd, ska förtydligas i skollagen
- Att rektorns pedagogiska ledarskap inte ska vara möjligt att delegera i sin helhet
- Att Statens Skolverk ska ges i uppdrag att ge huvudmännen stöd i arbetet med att säkra rektorsförsörjningen och i att hantera rektorsomsättningen
- Att befattningsutbildningen för rektorer ska genomföras med godkänt resultat

ISR avstyrker följande förslag

- Att behörighetskraven för rektorer ska ändras
- Att den statliga befattningsutbildningen ska reserveras för rektorer men en ny särskild utbildning ska erbjudas biträdande rektorer och annan personal med ledningsuppgifter
- Att rektor inte samtidigt ska kunna vara skolchef
- Att behörighetskrav och en statlig befattningsutbildning för skolchefer ska införas

ISR föreslår

- Att de skärpta behörighetskraven ska kräva en *akademisk examen* men *inte specifikt lärarexamen*.
- Att man inför krav på att huvudmannen ska erbjuda *regelbunden professionshandledning för rektorer som även är skolchefer*.

Bakgrund till ISRs bedömningar

Det är svårt att tydliggöra detta mångfacetterade uppdrag som rektorsuppdraget är utan att begränsa det. Det kan vara viktigt att freda rektors uppdrag i relation till huvudmannen, vilket möjliggörs med en tydligare skrivning som föreslås. Det är också välkommet med ett tydliggörande att ledarskapet ska vara undervisningsnära och att det åligger huvudmannen att skapa förutsättningar för detta. Det är bra att det inte är fastslaget hur många enheter en rektor får ansvara för, eftersom det finns landsbygdsskolor som skulle få mycket svårt att lösa det om en rektor endast får ha en skola.

Ambitionerna i förslaget att tydliggöra huvudmannens ansvar för att säkerställa förutsättningar för rektorns pedagogiska ansvar genom en särskild skrivning i skollagen är bra. Men det finns frågetecken. Huvudmannen ska vidta åtgärder för att minska den administrativa bördan. Hos de små huvudmännen är det ofta endast den dokumentation som krävs enligt styrdokumentet som görs och den är omfattande i sig men går inte att få bort oavsett huvudmannens arbete för att minska bördan. Att skolchefen ges ansvar för att detta är rimligt.

Ta lärdom av vad som fungerar

Det finns mycket att lära från de idéburna huvudmännen där rektorsomsättningen är betydligt lägre än det nationella genomsnittet. Rektorer på idéburna skolor vittnar om ett stort mått av frihet och frånvaro av detaljstyrning som anledning till att de stannar. Detta i kombination med en överblickbar organisation, engagerad personal och ofta en tydlig riktning i form av en pedagogisk idé eller samhällsengagemang är ett vinnande koncept. Mycket i förslaget går i denna riktning vilket ISR välkomnar. Skolverkets roll som stödjande partner till huvudmännen i det arbetet är viktig.

Behörighetskraven för rektorer

Att vara rektor är ett mycket komplext uppdrag och att ha goda kunskaper om pedagogiska processer är nödvändigt. Det betyder inte att en lärarexamen är nödvändig i alla lägen. Däremot krävs en akademisk examen och en genomförd rektorsutbildning. Det framgår av utredningen att de allra flesta rektorer redan idag har en lärarexamen men att det finns ett fåtal som endast har gymnasieexamen som högsta genomförda utbildning.

Stora nackdelar om den statliga befattningsutbildningen utesluter biträdande rektorer

Förslagen i utredningen syftar till att tydliggöra rektors roll och därmed även tydligt särskilja den från biträdande rektors uppdrag. ISR menar att det arbete som en biträdande rektor ska kunna genomföra också är mycket komplext och kräver hög kompetens. Många gånger är det också biträdande rektorer som så småningom går vidare och blir rektorer. Att dela upp utbildningarna kommer *inte* att bidra till att omsättningen på rektorer blir lägre eller att komplexiteten och omfattningen i uppdraget minskar. Det bör även fortsättningsvis vara möjligt för biträdande rektorer att gå befattningsutbildningen om huvudmannen vill satsa på det. Det bör däremot inte vara ett krav, utan en möjlighet för den som vill öka sin kompetens och därmed också vara redo att ta sig an rektorsuppdraget så småningom. ISR menar att en uppdelad utbildning motverkar syftet och kommer att göra det mindre attraktivt att ta ett uppdrag som biträdande rektor.

Bland idéburna skolhuvudmän är det ganska sällsynt att en rektor ansvarar för fler än en till två skolenheter. Biträdande rektorer används därför inte som rektorer för en egen enhet på det sätt som ofta görs i större kommuner med stora rektorsområden. Därför finns inte behovet av denna tydliga skiljelinje mellan uppdragen. Biträdande rektorer är värdefulla kollegor som ingår i ledningsgrupper där olika kompetenser tas tillvara och därför är det viktigt att de också har möjlighet att gå rektorsutbildningen. En annan stor fördel med att biträdande rektorer går befattningsutbildningen är att de är redo att ta sig an rektorsuppdraget fullt ut den dag som de tillträder en sådan post. De slipper då vara nya i ett yrke samtidigt som de måste gå en krävande befattningsutbildning. Det vore väldigt olyckligt att ta bort den möjligheten.

En rektor måste samtidigt kunna vara skolchef

Som framgår av utredningen så är det inte ovanligt att rektor och skolchef är samma person hos små huvudmän. Det är många gånger den enda möjliga lösningen för små huvudmän. Det är varken ekonomiskt eller praktiskt möjligt att ha en tjänst för en extern person, som ska biträda rektorn och vara en länk till huvudmannen. Dels bygger det på att det ska gå att hitta en person som kan ta ett i timmar mycket litet uppdrag på en skola och dels för skolan att kunna ersätta den personen på ett rimligt sätt. Många huvudmän har löst det genom att det ansvar som vilar på skolchefen, ges som ett extra uppdrag till rektorn. Det fungerar många gånger mycket väl och gör att uppdraget är möjligt att genomföra på små enheter.

ISR företräder skolhuvudmän som drivs av föräldrakooperativ, med kanske fyra anställda, varav rektor är en. Att tillsätta en extern skolchef på en sådan enhet är inte rimligt. ISR ser dock behovet av att stötta rektor på det sätt som skolchefen skulle göra enligt förslaget och menar att den stöttningen kan lösas genom att man inför obligatorisk professionshandledning för rektorer som även är skolchefer. Huvudmannen skulle då vara tvungen att tillse att organisatoriska och ekonomiska möjligheter till regelbunden handledning för rektor garanteras.

I utredningen föreslås en övergångsperiod för mycket små huvudmän men det är inte tillräckligt enligt ISR. Problemet kommer vara detsamma oavsett hur lång dispens som ges och skapar svårigheter för nystartade verksamheter. Dessutom anges inte vad som anses vara ”mycket små huvudmän”. Obligatorisk professionshandledning skulle gynna rektorer på många sätt och dessutom ta bort behovet av en skolchef vars uppdrag är att stötta rektor.

Behörighetskrav och en statlig befattningsutbildning för skolchefer

ISR instämmer i utredningens bedömning att det krävs en akademisk examen för att vara skolchef. I de fall som rektor är densamma som skolchefen anser vi inte att det är nödvändigt med en särskild befattningsutbildning, eftersom de kunskaper som rektorsutbildningen ger, bör vara tillräckliga. I de fall som skolchefen är en extern person är det däremot nödvändigt med en adekvat utbildning för uppdraget och den bör vara obligatorisk.

ISRs syn på utredningens övriga bedömningar

Utredningen föreslår en rad åtgärder som ligger utanför uppdraget men som är förutsättningar för att förslagen i utredningen ska få någon betydelse. Det handlar bland annat om att ge huvudmännen ekonomiska förutsättningar för att klara sitt uppdrag. Dagens system med kortsiktiga statsbidrag är enormt krävande, i synnerhet för små huvudmän där rektorer ofta använder en anseelig del av sin tid till att ansöka om och redovisa statsbidrag. Det skapar en väldig osäkerhet och en ekonomisk instabilitet, samtidigt som det är oerhört tidskrävande. Att reformera finansieringen av skolan och minska de riktade statsbidragen till förmån för tex sektorbidrag och mer statliga styrning av resurserna, är helt nödvändigt, anser ISR.

ISR instämmer också i att det behövs ett komplett huvudmanna- och skolenhetsregister för att kunna följa upp en mängd olika frågor. ISR har länge argumenterat för att alltid dela upp statistiken i kommunal-, idéburen (dvs icke vinstutdelande) - och vinstutdelande huvudman. Detta är viktigt för att kunna följa upp insatser, resultat och analysera utifrån rätt förutsättningar.

ISR vill också poängtera vikten av att elevhälsoarbete ingår i rektorers befattningsutbildning, precis som utredningen menar. Vi vill dessutom gå ett steg längre och tydliggöra rektorers ansvar för främjande och förebyggande arbete även i förskolan.

Avslutande sammanfattning med förslag

ISR anser sammanfattningsvis att många av förslagen i utredningen är bra och att de kan leda till bättre förutsättningar för rektorer, om hänsyn tas till den kontext rektor verkar i. Det är viktigt att freda rollen och tydliggöra uppdraget. Samtidigt är det viktigt att man förstår vad det är som faktiskt får en rektor att stanna på en skola och i yrket och att man förstår vikten av friutrymme och att inte detaljstyra. Skolor ser väldigt olika ut, både till

2026-05-25

Dnr U2026/00068

socioekonomiska villkor, till storlek och var i landet de befinner sig. Det går inte att ha en och samma lösning för alla dessa huvudmän med vitt skilda förutsättningar. Däremot är det viktigt att poängtera att rektor själv styr över sin inre organisation och att det finns goda stödstrukturer för rektorer att genomföra sitt uppdrag. ISR tror att obligatorisk professionshandledning är en bra sådan stödstruktur och att skolchefsuppdraget i de fall huvudmannen anser att det fungerar, kan fortsätta innehas av rektor. I och med att det införs en reglering som säger att rektors ansvar inte får vara mer omfattande än att rektorn kan utöva det pedagogiska ledarskapet, kan skolchefsuppdraget vägas in i den vågskålen.

För Idéburna Skolors Riksförbund

Håkan Wiclander, ordförande

Maria Nordheden Gard, Peter
Strömblad, Ingrid Lindblad,
styrelseledamöter